

GYENGE ZOLTÁN

MŰALKOTÁS ÉS "IGAZSÁG" A HEIDEGGERI KONCEPCIÓ TÜKRÉBEN

A lényeges, ami összefűz és szétválaszt, hiszen a művészet sem más, mint illeszkedés és szétválás — vagy ahogy Kierkegaard írja —: *bezárkózás és átörés*. De mi az, ami a művészetben végbemegy? Heidegger szerint az "igazság működésbe lépése", a művészet megtörténe, az elrejtettnek a nem-elrejtettben való feltárulkozása, s ha, ahogy a Sein und Zeit-ban írja, az igazlét, a felfedő-lét voltaképp a létező felfedettséget jelenti, akkor mindez a műalkotás "megszólalásával" is összefügg, amennyiben a megszólalás nem kimondás, hanem ön-feltárulkozás. Heidegger a következőképpen fogalmaz: "A műalkotás a maga módján *feltárja* (kiem. — Gy.Z.) a létező létét. A feltárás a műben történik, s ez nem más, mint felfedés, azaz a létező igazsága."

Itt és a mű más részén sem lehet nem észrevenni azt a genetikus azonosságot, mely A műalkotás eredetét minden idők talán legmélyebb és legpontosabb esztétikai (ill. művészetfilozófiai) alkotásával, Hegel Esztétikájával összeköti — amit egyébként maga Heidegger is a "nyugat legátfogóbb művészetről szóló elmélkedésének" nevez. De mit is mond Hegel a művészetről, illetve annak ún. "végcéljáról": "a művészet arra hivatott, hogy az *igazságot* az érzéki művészi alakzat formájában fedje fel, a kibékített ellentétet ábrázolja, így végcélját ebben az ábrázolásban (Darstellung) és felfedésben (Enthüllung) hordja."

Ábrázolás és felfedés. Ami tehát közös a hegeli és heideggeri gondolatmenetben: az igazság — bármint értsünk is alatta — felfedésre, feltárulkozásra szorul, azaz, az igazságot meg kell tudnunk mutatni — és itt van valahol a művészet igazi értelme.

Igazság és kifejezés. Az a tény, hogy az igazság rejtőzködő, mely — mint a villám — a lélekben pusztán csak pillanatra — vagy ismét Kierkegaard-ra gondolva — a pillanatban, azaz időn kívül jelenik meg, valahol a görög szellemben gyökerezik.

Épp fordítva, mint ahogyan eddig történt — szemben azzal a nagyon is érthető vágygal, hogy a nyilvánvaló avagy a megnyilvánuló könnyebben megragadható — kíséreljük meg megnézni magát a rejtőzködőt, ha nem tudjuk azt, mi a felfedett. Alétheia — amit igazságként szokás fordítani még akkor is, ha Heidegger szerint ez részben "elfedi annak értelmét", már önmagában is arra utal, hogy van valami, ami a "mélyben elrejtőzik". Sőt, van valami, ami az ember mindent látni kívánó szeme elől "jótékonyan" a feledés homályába merül.

Feledés és felfedés. Pamphüliai Érnek, Armeniosz fiának különös látomásáról szól Platón. Ez az ember, aki tizenkét napos hulla létére feléledt, közli csodálkozó társaival, — hogy miként Orpheusz — pusztán csak megpillantó látogatója volt az alvilágnak, s mint a vándor, ki a hosszú út ellenére a forrás hús vizéből merítve előbb arcát frissíti fel, s csak aztán oltja szomját, beszámol útjáról és utólérhetetlen tapasztalatairól. Ő, aki látta a lelkeket igazságosan megítéltetni, majd Ananké lányai elé járulni, elmondja, hogy a lelkeknek földi életbe születésük előtt Lakheszisz sorshúzó cserepeket dob, amely véletlenül dönti el, hogy melyik lélek hányadik

helyről választhat.

Az *első döntés* tehát: a vak véletlen.

Ezt követően sorszámának megfelelően minden egyes lélek "életmintát" választ magának, ki a tündöszét, ki egy állat életmintáját, de — és ez a lényeg — mindezzel együtt a saját *sorsát*!! is ő választja, hisz az életminta magát az életutat és az azt kitöltő események kérlelhetetlen láncolatát is jelenti: "ezt követően előlépett az, aki az első sorszámot húzta, s mindjárt kiválasztotta magának a legteljesebb zsarnoki hatalmat; ámde ostobaságból és mohóságból nem járt el eléggé gondosan a választásnál, mert elkerülte a figyelmét, hogy a zsarnokságban a *sors végzése szerint* (kiem. - Gy. Z.) benne foglaltatott tulajdon gyermekeinek a felfalása és egyéb rossz is; mikor aztán nyugodtan átgondolta a dolgot jajveszékelt és sírározott a választás felett, és sehogy sem akart belenyugodni a kikialtító előzetes figyelmeztetésébe: nem magát okolta a bajokért, hanem a véletlent..."

A *második döntés*: a teljes felelősség a Moirák mindent látó szeme előtt.

Én választom utamat, vagy az út választ engem - örök kérdés; ám a lényeg maga az úton-lét, a haladás, az előrejutás vágya, még akkor is, ha néha a megállás több értelmet adna. Ám itt még az egyensúly a legteljesebb mértékben létezik: a véletlen választ engem, s az énem maga álmódja az életbe a sorsomat. A lélek tehát választ és választva van. Aki az igaz tudással bír, az Lakheszisz — a múlttól; Klotho — a jelenről; Atroposz — a jövőről. Ott tehát a tudás, s itt csak a semmibe hulló percnyi ismeret. A lelkek e választás után Ananké trónja elé, majd a Léthe mezejére vonulnak, hol letáboroznak az Amalesz folyó partján. "Ennek vizéből mindenkinek innia kellett egy bizonyos mennyiséget; de akit a józan esze vissza nem tartott, az többet is ivott a kiszabott mennyiségnél; aki aztán ivott belőle, az mindent elfelejtett. Mikor lefeküdtek, s éjfél lett, mennydörögni s a föld rengeni kezdett, s ekkor hirtelen egyik erre, a másik amarra fölfelé sodródott, szökellve, mint a csillagok, hogy megszülessék. Neki nem engedtek inni a vízből; de hogy merre és miképp jutott vissza a testébe, azt nem tudja, csak reggel hirtelen fölnyitotta a szemét, s látta, hogy ott fekszik a máglyán."

Műalkotás és feltárukozás. Mi az tehát, amit a lélek elfelejt? Mi az, amely ezután hirtelen, véletlenszerűen, csupán egy pillanatra igazként, de nagyon-nagyon kellemetlen és kényelmetlen igazként felcsillan az ember lelkében? Nem az a tudás, melyet a jótékony feledést hozó, szomjat csillapító hús víz az ember elől immár eltakar? A feledés, melyre Hans Castorphoz hasonlóan mindenki vágyakozik, mégha cselekedetei ez ellen próbálnak is hatni? Ahogy Thomas Mann írja: "az idő a Léthe vize; de az idegen levegő is valami afféle ital, s ha hatására tán kevésbé alapos is, de annál gyorsabb." Hisz van-e borzalmasabb annál, ha valaki — miként szerencsétlenül "előre-látó" — tudja saját sorsát; tudja, hol, mikor, mi és miként vár rá? Ebben a pillanatban ugyanis eltűnik a szent véletlen, s eltűnik Szeléné álomtalan örök álma, s ami azt követi, az a fájdalmas ébredés. De hát ez az, amiről az európai irodalom jó része is beszél — az ébredés kínja és gyötrelme, legyen az egy Segimundo, egy Quijote vagy akár egy Faust. Hisz az ébredés az igazság, a kellemetlen és szörnyű belátás, a sors hirtelen feltárukozása, a kikerülhetetlenség és megváltoztathatatlanság iszonyú érzése. Tudja ezt Sziléosz, s ezért óvja Midászt a sokat tudni vágyót, hisz

a bizonyosan bekövetkező elmúlás bizonytalanságának a kegyelme e tudáson megtörik; végső, lezárt, megváltoztathatatlan és áthághatatlan ismeretté változik. Annak belátása, hogy a sors mindig erősebb, mint az emberi akarat — még akkor is, ha ez az akarat a végső eltökéltség egy része is.

Művészet és igazság. Az igazság feltárulkozása tehát — részben — a műben történik, s amit Simmel "irracionális" ám megrendülő élménynek nevez, az talán éppen e sorsszerűség átlátása vagy megérezése. A megérinthatetlen megérintésének szépséges illúziója. Ez az a pillanat, mely minden eddigit megváltoztat vagy éppen megszüntet; ez az a pillanat, amelyben a tér, idő és okság a priori adott formái — bármilyen fájó is — többé nem érvényesek, s végül ez az a pillanat amikor a műben a létben létező sorsszerűsége villan fel megrázó és maradandó élményt hagyva maga után. A létező itt kilép elrejtettségéből, és megrendülten kerül szembe önmagával, mivel feloldódik a határ a lezártnak tűnő mű és a szemlélő között, s ezt követően a sorszerűség be- és átlátása a lényeges: a felemelő szörnyűség csodálatos érzése. Hisz az igazság, a sorsként feltáruló közös, mely a műben és az azt szemlélő gyanútlanban egyaránt jelenvaló, kényelmetlen, felforgató, érzeteink megmaradónak hitt korlátait szétépítő érzés, melyet Heidegger úgy fejez ki, hogy "a mű közelében hirtelen máshol lettünk, mint ahol szokásunk lenni."

Mert hol is voltunk voltaképp? Egy papírmáséból összetákolt igazság-álarcú álomvilágban, ahol azt hitetik el az emberrel, amit el szeretne hinni, de nem szeretne végigélni. Ahol igazságról már annyit fecsegték, hogy — úgy tűnik — már mindent elmondtak róla, s immár akár ki is dobható. Ma, mikor Heidegger hirtelen roppant fontossá vált, sokan idézgetik, de kevesen olvassák, mert ma már a "tudhatóság" (ne felejtjük ez még mindig csak potentia, s nem más) körébe tartozik, nem tudom van-e értelme egyáltalán — hisz a művészet halálát is oly sokan emlegetik, ami persze badarság — az igazság kapcsán művészetéről *beszélni*, és nem *csinálni*? Van-e vegytiszta értelmezés, s ha lehetséges is, van-e egyáltalán valami értelme? Azaz: lehet-e a művészetéről beszélni, amikor a művészetet "művelni" kell? Vagy azt kell mondanunk, amit Empedoklész mond az Etnán szembenézve a kráterrel: "máshol nyit nékem virág" — mert csak a "halálban találok meg az élet". Lehet, de szintén ő mondja azt Hölderlinnél, hogy "csak az embernek adatott meg a gyönyör, hogy maga ifjítsa meg önmagát". De a kétség nyughatatlan, és számunkra mintha önkéntelenül is azt sugallná: *a művészetéről csak a művészet nyelvén lehet szólni*, s csak akkor ha ez a filozófia nyelve is, azaz ha képes magát a nyelvet nem zártan, hanem poétikus nyíltsággal kezelni.

Összegezve: a poézisről csak poétikusan lehet beszélni, tehát akkor, ha a *poézisről szóló beszéd maga is poézis*. Itt ugyanis a "forrás" mellett vagyunk — és maradunk; és így igaz van a szintén Hölderlint idéző Heideggernek:

"mert nehezen költözik az, ki a források közelében lakhat".